

Araştırmalarda Teori Kullanımı: Ulusal Turizm Araştırmaları Bağlamında Bir İnceleme

Merve DOĞAN¹

Araştırmalarda Teori Kullanımı: Ulusal Turizm Araştırmaları Bağlamında Bir İnceleme

Theory Usage in Research: An Investigation within the Scope of National Tourism Research

Öz

Teori olayları açıklama ve tahmin etme yeteneği sayesinde bilimsel anlayışı arttırmaktadır. Bir araştırmanın bilimsel ve nitelikli kabul edilebilmesi için bir teoriden besleniyor olması önemli bir gerekliliktir. Teorinin bilimsel araştırmalardaki rolü göz önüne alındığında ulusal turizm araştırmalarında teori kullanımı konusu merak uyandırmıştır. Belirli bir disiplini daha iyi anlamak için o alandaki araştırmalara yön veren teorileri tespit etmek önemlidir. Buradan hareketle, 2016 ve 2020 yılları arasında ULAKBİM TR Dizin veri tabanında yer alan ve turizm disiplini kapsamında yayınlanan dergilerdeki makaleler teori kullanımı bağlamında içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Son beş yılda ilgili dergilerde yayınlanan toplam 1792 makalenin 171'inin teoriye/teorilere dayalı olarak gerçekleştirildiği görülmüştür. Sosyal Değişim Teorisi, Planlı Davranış Teorisi, Liderlik Teorileri, Kişilik Teorileri, Adalet Teorisi gibi teorilerin ulusal turizm araştırmalarında en sık kullanılan teoriler olduğu tespit edilmiştir.

Abstract

Theory increases scientific understanding through its ability to explain and predict phenomenons, events etc. In order for research to be considered as scientific and qualified, theoretical background is important. Considering the importance of theory in a scientific research, theory usage in the scope of national tourism research aroused curiosity. To better understand a particular discipline, it is necessary to identify the theories that guide research. Based on this, articles in the tourism journals within ULAKBİM TR Index, which were published between 2016 and 2020, were examined by content analysis. It was detected that 171 of 1792 articles include theoretical basis. Furthermore, theories such as Social Exchange Theory, Theory of Planned Behavior, Leadership Theory, Personality Theory, Justice Theory are most frequently used theories in the scope of national tourism research.

Anahtar Kelimeler: Teori, Teorik Araştırma, Teorik Altyapı, İçerik Analizi, Turizm.

Keywords: Theory, Theory Based Research, Theoretical Base, Content Analysis, Tourism.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Araştırma en basit tanımıyla bir problemi çözmek, olgularla ya da olaylarla ilgili gerçekliği anlamak, kafadaki soru işaretlerini gidermek için yapılan bilgi toplama sürecini ifade etmektedir (Booth, Colomb, Williams, Bizup ve FitzGerald, 2016). Günlük hayatta bilinçli ya da bilinçsiz çok sayıda araştırma yapılır.

¹ Doktor, Bağımsız Araştırmacı, mrvdgn26@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0695-4177>

Örneğin, internette arama motorunda bir destinasyonu aramak, bir seyahat acentesinin web sitesinde otel fiyatlarını araştırmak ya da tez yazarken üniversite kütüphanesinde ilgili yayınları aramak ve benzeri örnekler günlük yaşantıda araştırma yapmaya örnek teşkil etmektedir. Ancak bilindiği üzere bilimsel bir araştırma günlük hayatta araştırma yapmaktan çok daha farklıdır. Davranışsal ve sosyal bilimlere bilim felsefesi açısından bakıldığında bir araştırmacının ontolojik, epistemolojik ve metodolojik perspektifler açısından kendisini nerede konumlandığı benimsediği paradigmayı etkileyerek probleme yaklaşma biçimini, nitel ya da nicel gibi kullanacağı araştırma yöntemini, bulguları yorumlayışını kısacası araştırma yapış biçimini etkileyebilmektedir. Örneğin, kendisini bilimsel realist olarak betimleyen bir araştırmacı soyut dünyanın varlığını kabul ederek gerçek dünyadaki olguları ölçmeye çalışır ve kesin gerçekliğe hiçbir zaman ulaşamayacağını en baştan kabul ederek araştırmalarını gerçekleştirir. Dolayısıyla gerçekleştireceği analizleri yorumlayışı, bulguları tartışma biçimi de buna göre şekillenmektedir.

Bir araştırmacının bilimsel ve nitelikli kabul edilebilmesi için bir teoriden besleniyor olması önemli bir gerekliliktir. Bilindiği üzere, bilimsel araştırmalarda değişkenler arasındaki ilişkileri açıklamak ve bu yolla evreni anlamlı kılmak esastır (Yıldırım, 2008). Bilimsel bir araştırma gerçek dünya (günlük hayat), kavramsal ve metodolojik bağlamlar göz önüne alınarak tasarlanır. Burada bahsi geçen gerçek dünya ve kavramsal bağlam arasındaki bağlantıyı kurmada teori devreye girmektedir (Shoemaker, Tankard ve Lasorsa, 2004). Sosyal bilimler ya da fen bilimleri fark etmeksizin her bilim dalı gerçekliği açıklamada bir teori ya da teoriler dizisine ihtiyaç duymaktadır (Erdoğan ve Doğan, 2018). Çünkü teoriler ne, neden, nasıl ve ne zaman sorularına yanıt verirler. Eylemlerin, olayların, yapıların ve düşüncelerin neden meydana geldiğiyle ilgili hikâyeler ortaya koyarak gerçekliğin kavramsallaştırılmasında ve anlaşılabilirliği artırmada yardımcı olurlar (DeVellis, 2017; Kaplan, 1964; Merton, 1967; Sutton ve Staw, 1995). Teorilerin amaçlarına, bilimsel araştırmaların tasarlanmasında, yürütülmesinde ve nihayete erdirilmesinde üstlendiği hayati rollere rağmen davranışsal ve sosyal bilimcilerin teorisinin ne olduğu, ne işe yaradığı ve önemiyle ilgili zaman zaman yanılığa düştükleri de gözlemlenmektedir.

Teorisinin bilimsel araştırmalardaki önemi göz önüne alındığında turizm araştırmacılarının teori bilinci, araştırmalarında teori kullanımı, günümüz ulusal turizm araştırmaları bağlamında yaygın olarak yararlanılan ve benimsenen teorilerin neler olduğu konuları merak uyandırmıştır. Bilindiği üzere, akademik dergiler, ait oldukları disiplindeki araştırmacıların en temel iletişim kanalıdır. Bu sebeple belirli periyotlarda akademik dergilerdeki kavramsal, teorik, metodolojik eğilimleri sistematik biçimde incelemek, gelecekteki araştırmalara yön vermek açısından önemlidir (Xiao ve Smith, 2006). Buradan hareketle bu araştırmanın amacı ULAKBİM TR Dizin veri tabanı dergi listesinde yer alan ve turizm disiplini kapsamında yayınlanan dergilerdeki makalelerin teori kullanımı bağlamında incelenmesidir. Bu kapsamda 2016 ve 2020 yılları arasında ilgili dergilerinde yayınlanan ve teorik altyapıya sahip makaleler incelenmiştir. Bu araştırmada ulusal turizm alanında teori kullanım düzeyi ve araştırmalara yaygın biçimde dayanak oluşturan teorilere yönelik bir durum tespiti yapılmıştır. Güncel turizm araştırmalarında teori kullanımına dair elde edilen bulguların gerek alandaki teori kullanım eğilimine ayna tutması gerekse gelecekteki araştırmalar için yol gösterici nitelikte olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeve bölümü kapsamında davranışsal ve sosyal bilimler bağlamında teori tanımlanarak teorisinin önemine ve araştırmalardaki rollerine yer verilmiştir. Daha sonra yöntem bölümünde, araştırmaya dâhil edilen makaleler yayın yılı, yayın dili, araştırma türü, yazar sayısı, yazarların kurumlar arası işbirliği durumu, katkı sağlayan ülkeler, araştırma alanı ve yararlanılan teoriler bağlamında keşifsel bir yaklaşımla içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Son olarak araştırma bulguları tartışılmış ve gelecekteki araştırmalar için bazı öneriler sunulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

Sosyal bilim toplum ve sosyal dünya ile ilgilenir. Sosyal olarak oluşmuş fenomenler ve bu fenomenlerin birbiriyle olan ilişkisine, toplumun yapısına ve toplumun üyelerinin etkinliklerine odaklanır. Sosyal bilimin temel amacı, olayları, olguları anlamak ve açıklamaktır (Shoemaker vd., 2004). Her ne kadar bazen “gerçekler kendilerini ifade eder” olarak düşünülse de, aslında gerçekler sessizdir ve insanlar onlara bir anlam yükleyene kadar pek bir şey ifade etmezler. Teoriler gerçekleri anlamlandırmaya yararlar (Van der Merwe, Grobler, Strasheim ve Orton, 2007). Teori en basit haliyle bir şeyin nasıl çalıştığını anlamaktır. Gerçekte insanlar gündelik hayatlarında çok sayıda gayri resmi teoriler kullanırlar. Bu teoriler akrabalar, arkadaşlar, iş arkadaşları, dini liderler, öğretmenler ve devlet yetkilileri tarafından insanlar arasında devredilir. Çalıştıkları diğer bir deyişle işe yaradıkları sürece insanlar gayri resmi teorileri sorgulamazlar ve kullanmaya devam ederler. Bilim teorilerin bir diğer kaynağıdır. Aslında bilim tamamen teoriyle ilgilidir. Bilimin amacı teoriler üretmek ve teorileri test etmektir. Bilim özünde “bir şeyi bilmek” tir ve “bilme” nin diğer yollarıyla arasındaki temel fark bilimin sürekli kendini sorgulamasıdır. Bilim kesin ve açık biçimde resmi yollarla teorileri ifade eder, test eder ve onaylar, değiştirir ya da terk eder. Bilim yeni fikirler bulma ve onlara meydan okumanın yollarını bulma konusunda sürekli devam eden ve sonu olmayan bir iştir. Burada bahsi geçen test etme ve gözden geçirme (değiştirme) bilimsel teoriler ile günlük hayatta kullanılan gayri resmi teoriler arasındaki ayrımı oluşturmaktadır (Shoemaker vd., 2004).

Teori, belirli bir olguyu açıklama girişimidir. Bir teorinin nihai amacı olgular arasındaki ilişkileri nedensel olarak ifade etmesidir (Bailey, 1982:39). Hunt (1983)’ a göre teori olayları açıklama ve tahmin etme yeteneği sayesinde bilimsel anlayışı artırmaktır. Bacharach (1989), teoriyi “*kavramlar arasındaki ilişkilerin bir dizi sınırlar ve varsayımlar dahilinde ifade edilmesi*” olarak tanımlamıştır (ss.496). Honderich (1994) ise teoriyi deneyim dünyasının belirli bir yönü hakkındaki bilgileri sistematik bir şekilde birbirine bağlama girişimi şeklinde betimlemiştir. Teori sistematik olarak birbiriyle ilişkili ve iyi bir şekilde geliştirilmiş bir dizi kategoriden (örneğin; temalar, kavramlar vb.) oluşmaktadır (Strauss ve Corbin, 1998:2). Suddaby (2010), bir teorinin üç bileşenden oluştuğunu ifade etmiştir. Bunlardan ilki araştırmaya değer, ilgi çeken bir fenomendir. Bir teori ilk olarak ilgili fenomeni/fenomenleri adlandırır ve tanımlar. İkinci olarak fenomenle ilgili yapıların ve değişkenlerin tanımlanması gerekir. Tanımlamalar teorinin sınırlarının belirlenmesi ve temelini sağlam olması açısından önemlidir. Üçüncü bileşen ise fenomenler arasındaki ilişkilerin ifade edilmesidir. Teori fenomenler arasındaki nedensel ilişkilerin mantıksal sıralamasını göstermek, yapıların veya değişkenlerin neden ve nasıl birbirleriyle ilişkili olduklarını kanıtlamak için tanımlama ve açıklamanın ötesine gitmek zorundadır (Weick, 1989). Bu da soyutlama ile mümkün olmaktadır. Soyutlama nedensel ilişkilere ait teorik açıklamaların merkezinde yer almaktadır. Teorinin soyutlama özelliğinin bir fenomene ait gerçekliği anlamada önemli olduğu düşünülmektedir. Bir fenomen araştırmacıya ilginç ve araştırmaya değer görünebilir ancak bu fenomenin altında yatan örneğin, psikolojik ilkeleri araştırmacının anlaması gereklidir. Bu aşamada teori devreye girmektedir. Belirli gözlemlenen etkilerin altında yatan temel nedensel mekanizmaları anlamak için teoriler soyutlama yoluyla meselenin özüne odaklanmaya imkân sağlamaktadır (Sutton ve Staw, 1995).

Bilimsel bir teoriyi anlamak özellikle iki yönden önemlidir. İlk olarak, iyi kurulmuş bir teorinin bir sanat yapıtı gibi entelektüel ilgilere hitap eden ve dünya görüşünü etkileyen bir niteliği vardır. Olup bitenlere belli bir teori açısından bakmak alışık olunan pek çok şeye yeni bir anlam kazandırırken aynı zamanda bilgi ve anlayışı zenginleştirebilir. İkincisi, bilimsel bir teori bilimsel düşünme ve araştırmanın erişilmesi güç bir üründür. Hem bu düşünme biçimini hem de bilimde gerçek başarının niteliğini yansıtmaya bakımından üzerinde durulmaya değerdir (Yıldırım, 2008). Joireman ve Van Lange (2015) ise teorilerin neden önemli olduğunu üç madde ile açıklamışlardır. Teoriler, araştırmacıların geniş ve soyut ilkelere odaklanarak birbirinden farklı veya aralarında zayıf bağlantı olan ampirik bulguları genel

bir açıklayıcı çerçeve içinde düzenlemesine izin vermektedir. Bu yönüyle sıklıkla araştırmacıların birbiriyle bağlantılı gibi görünmeyen bulgular arasındaki ilişkileri görebilmelerine ve gelecekte test edilebilir daha geniş ilkeler oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. İkincisi, teoriler metotlar, ölçekler, istatistiksel prosedürler arasında bir iletişim aracı rolüne sahiptir. Son olarak teoriler araştırmacılara en temel bilimsel sorular olan farklı olgulara ait “nasıl” ve “neden” sorularına yanıt bulma imkânı vermektedir. Örneğin, şiddet içeren filmlere maruz kalmak bireyin agresifliğini arttırabilir. Ancak bir teori ile bunun nedenini ve artışın nasıl meydana geldiğini anlamak mümkün olabilmektedir.

Günlük hayatta teori denince genellikle olgusal olmayan ve uygulamadan kopuk soyut bir şey akla gelmektedir. Pek çok insan teorinin gerçeklikten uzak olduğuna inanır. Teori hakkında çok fazla şey bilmeden teorinin pratik olmadığını, gereksiz olduğunu, karmaşık ve anlaşılması zor ya da sıradan olduğunu düşünürler. Bu tür insanlar teorileri çok az işe yarar olarak görürler (Shoemaker vd., 2004). Ancak teori ve uygulamayı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Her bir uygulama fikrinin veya kararının arkasında bir teori vardır. Teori, sosyal hayatın gerçeklerini ve görünüşte anlamsız gibi görünen olayları anlaşılır kılma imkân sağlamaktadır (Van der Merwe vd., 2007).

Teorinin ne olduğu ve ne işe yaradığıyla ilgili yaygın bir yanlış anlaşılma mevcuttur. Teoriyle ilgili farklı tanımlardan ve değişik anlamlarda kullanılmasından kaynaklanan karışıklıktan ilgili kavramlara açıklık getirerek ve birbirinden net bir şekilde ayırarak bir ölçüde de olsa kurtulmak mümkün olabilir. Teoriyi anlamamanın bir diğer yolu ise teorinin ne olduğundan ziyade ne olmadığını anlamaktan geçmektedir. Sutton ve Staw (1995) “What theory is not?” başlıklı çalışmalarında araştırmacıların genellikle teoriyle karıştırdıkları, teorinin yerine kullanma eğiliminde oldukları beş genel kavram yanlışlığı üzerinde durmuşlardır. Bunlardan ilki referanslar diğer bir deyişle literatür taramasıdır. Geçmişte yapılan araştırmaları peş peşe sıralamak belirli değişkenlerin ya da yapıların neden birbirleriyle ilişkili olduğunu açıklamaz. İkinci yanlışlık verilerle ilgilidir. Salt ampirik kanıtları ortaya koymak yalnızca hangi ampirik desenin gözlemlendiğini gösterir. Fakat bir teori neden bu ampirik desenin gözlemlendiğini ya da gözlemlenmesinin beklendiğini açıklar. Dolayısıyla sayfalarca veriyi sunmak ya da tanımlamak teori demek değildir. Yapısal modelleme, teori ve gözlemlenen verinin birbiriyle uyumunu gösterebilmek için çok değerli bir araçtır. Ancak veriyi ya da nedensel bir modeli test etmek de teori değildir. Benzer şekilde grafik ve şemalar da sıklıkla teoriyle karıştırılmaktadır. Yazarlar grafik ve şekilleri “*performansın kendisinden ziyade sahne dekorları*” şeklinde betimlemiştirler. Dolayısıyla teorinin betimlenmesinde destekleyici role sahip olabileceklerini ancak teorinin kendisi olamayacaklarını vurgulamışlardır (Sutton ve Staw, 1995). Araştırmacıların düştüğü bir diğer önemli yanlışlık ise hipotezlerdir. Hipotezler ve ön göstergeler teori ile veri arasında hayati bir köprü görevi görürler. Fakat çok sayıda araştırmacı hipotezlere teoriymiş gibi bir muamele yapmaktadır. Oysa hipotezler mantıklı bir savdan yola çıkarak türetilen değişkenlerin ve ilişkilerin nasıl işlevsel hale getirilebileceğine açıklık getirmektedir (Sutton ve Staw, 1995). Hipotez en basit tanımıyla test edilmek istenen bilimsel bir ifadedir. Hipotezler iki (veya daha fazla) değişken arasındaki belirli bir ilişkiyi tahmin eder ve test edilebilir biçimde belirtir (Bailey, 1982). Yeni bilimsel fikirler hipotetik olarak ifade edilir. Yeterli kanıtla bilimsel teoriler haline gelirler. Eğer her zaman birbirini destekleyen gözlemlere ulaşırsa bilimsel yasa olarak adlandırılırlar (Shoemaker vd., 2004). Bir teoriden hareketle oluşturulan hipotezler, varsayımları test etmeye imkân sağlamaktadır. Böylece teori test edilebilir hale gelmekte ve araştırmacıları ikna eden hikâyeler yaratılabilmektedir. Teori test edilebilirdir ve gerçeklerle ilgilenir. Teoriler dikkatle yürütülen araştırmalarla ortaya konan hipotezler sayesinde ampirik destek bulmaktadır. Son olarak kavram/olgu ve teori terimlerinin birbirleri yerine kullanılması da sık rastlanan bir yanlışlık olarak görülmektedir. Kavramlar teorilerin yapı taşlarıdır. Kavramlar özünde gerçekliğin bir kısmını tanımlayan soyutlamalardır. Ancak tek başlarına kavramları açıklamanın teori için bir şey ifade etmediği vurgulanmıştır (Sutton ve Staw, 1995). Teoriyi ortaya koyabilmek için kavramların nasıl ve hangi durumlarda birbirleriyle ilişkili olduklarına açıklık getirmek gerekir (Shoemaker vd., 2004). Öte

yandan, olgu doğrudan veya dolaylı olarak gözleme konu olan, doğada yer alan bir oluşturdur. Teori ise, insanın düşünme yeteneğinin bir ürünüdür. Teori olguları, evreni açıklamak için kurulur. Teori tek tek olgulardan çok olgu türlerine ve olgular arasında saptanmış ilişkilere yönelik açıklamadır. Olguları içermeyen bir teori düşünülemez (Yıldırım, 2008).

Sosyal bilimlerde pek çok araştırma teoriye dayalı olmadan ya da herhangi bir teoriye çok az yer verilerek gerçekleştirildiği görülmektedir. Ateorik diğer bir deyişle teoriye dayalı olmayan araştırmalar alandaki önemli sorular hakkında bilgiyi iletmeye engel izole araştırmalar üretme eğilimindedir (Shoemaker vd., 2004). Platt (1962), ateorik araştırmaları bir metafor kullanarak “*bir duvar inşa etmek için kullanılan tuğlalardan ziyade bir tuğla fabrikasında etrafta duran tuğlalar*” biçiminde betimlemiştir. Bir araştırmaya teori ile başlamak veri toplama sürecinin rastgele bir süreç olmasını somut bir deyişle bir balık avlama seferi gibi olmasını engellemektedir. Shoemaker ve diğerleri (2004), araştırmacıların teoriye dayalı araştırmalar yapmayı tercih etmeme nedenlerini şu şekilde sıralamışlardır:

- Betimleyici araştırma yapmanın daha kolay olduğunun düşünülmesi,
- Eğitimin yetersiz olması ve sosyal bilimlerde kapsamlı araştırma eğitiminin uzun bir süreç gerektirmesi,
- Teorik problemlerin açıkça tanımlanmasındaki eksiklik. Diğer bir deyişle “Neyi açıklamaya çalışıyoruz?” sorusuna verilecek yanıtın yetersiz oluşu.
- İlgili alandaki emsal araştırmaların yetersiz olması,
- Bir alanda açıkça tanımlanmış ve üzerinde anlaşmaya varılmış paradigma eksikliğidir.

Kuhn (1962)’ a göre belirli bir alandaki araştırmacılar çözüm gerektiren teorik bulmacalar tanımladığında o alan hızlı biçimde ilerleme sergilemektedir. Bulmacanın ne olduğuna dair ortak bir anlayış ilgili alanın paradigmasını tanımlamaktadır. Pek çok alan bulmacanın ne olduğuna dair ortak bir görüşe sahip değildir. Oysa, bir alanın gelişmesi ve ilerlemesi için teoriye dayalı araştırmalar gereklidir. Bilgiyi özetlemesi, pratik uygulamalar sağlaması ve araştırma sürecini yönlendirmeye yardımcı olması bakımından teorilerin araştırmacılara sağladığı çok sayıda avantajlar bulunmaktadır. Detaylandırmak gerekirse, teori karmaşık halde görünen bir çevre içindeki birbiriyle uyumlu yapıları görmeyi, keşfedilmemiş alanlarda yol almayı ve etrafta olup biteni anlamayı sağlamaktadır. Nedensel mekanizmalar içerisinde bozucu etkiye sahip olan ya da mekanizma içerisinde yer alan fenomenlere müdahalede bulunan ve olayların işleyişini değiştiren noktaları ortadan kaldırarak ilişkileri daha net görmeye olanak sağlamaktadır. Teori sahip olduğu faydacı değerinden dolayı uygulama için zaruri bir araç görevi teşkil etmektedir (Shoemaker vd., 2004).

Teoriler hem bir araştırmanın tasarlanmasında bakış açısı sağlayarak yol gösterici olabilirken hem de bilgiyi yoğunlaştırma ve depolama işlevleriyle araştırma bulgularının yorumlanmasında, geleceğe aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, araştırmanın türüne göre değişmekle birlikte teoriler araştırma sorusunu şekillendirecek biçimde bir araştırmanın başlangıcında ya da elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmanın bir sonucu da olabilirler (Creswell, 2003; Shoemaker vd., 2004). Dolayısıyla teori olmaksızın elde edilen bulgular ve ilişki ağları bilgi yığını olmaktan öteye geçemeyecektir. Çünkü bir alanda saptanmış olgusal ilişkiler ve bunları dile getiren genellemeler ancak bir teorinin kapsamında bütünlük kazanmaktadır (Yıldırım, 2008). Herhangi bir teorik dayanağı olmayan araştırmaların bilimsellikten uzak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Literatürde giderek artan teoriye dayalı olmayan araştırma raporları, teorik çerçeve kurulmadan oluşturulan araştırma modelleri bilimin taraflarını bilginin geçerliliği konusunda şüpheye düşürmektedir (Yener, 2018). Popper (1963), teoriye dayanmayan hiç bir bilginin geçerlilik ve güvenilirliğinin olmayacağını ileri sürmüştür.

Joireman ve Van Lange (2015)'e göre üst düzey bilimsel dergilerde makale yayınlatabilmek ya da literatürde önemli bir etki oluşturmak için bir araştırmacının dikkate değer bir katkısının olması gereklidir. Pek tabii zayıf araştırma tasarımı, veri ya da uygulamayla ilgili eksiklikler de üst düzey dergilerden kabul alamamaya sebep olabilmektedir ancak anahtar neden literatürdeki anlamlı bir boşluğu doldurmadaki başarısızlık olarak ifade edilmektedir. Literatürdeki anlamlı bir boşluğu doldurmak için bir teoriden türetilmiş anlamlı hipotezlerin geçerli bir biçimde test edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

3. Yöntem

Belirli bir disiplini daha iyi anlamak için o alandaki araştırmalara yön veren teorileri anlamaya çalışmak gereklidir (Van der Merwe vd., 2007). Bu sebeple turizm araştırmalarında kullanılan teorileri belirlemek oldukça önemlidir. Bilindiği üzere turizm doğası gereği disiplinlerarası bir alandır. Bu durum psikoloji, sosyoloji, ekonomi, antropoloji gibi diğer disiplinlerde geliştirilmiş teorilerin turizm araştırmalarında kullanılmasını gerekli ve mümkün kılmaktadır. Buradan hareketle bu makalenin temel amacı turizm disiplini içinde en çok kullanılan ve günümüz literatüründe etkili olan teorileri tespit etmektir. Bu araştırma “Ulusal turizm araştırmalarında ne düzeyde teorilerden faydalanılmaktadır? ve “Ulusal turizm araştırmalarında yaygın olarak kullanılan teoriler nelerdir?” sorularından yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma, turizm araştırmalarında teori farkındalığının artırılması, alanın gelişmesine katkı vermesi ve bir anlamda alandaki araştırmalarda koordinasyonun sağlanması açısından önemlidir. Literatürde gerek uluslararası gerek ulusal çalışmaların incelendiği makalelerde belirtildiği üzere bu tarz araştırmalar, incelenen alanın gelişimi için önemli birer kaynak niteliğindedir. Bu çalışmada ulusal düzeyde gerçekleştirilen araştırmalarda teori kullanımının değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmacının, alanda teori kullanım düzeyleri ve turizm disiplini içinde yaygın olarak kullanılan teorilerle ilgili yol gösterici bir nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Bilindiği üzere akademik dergiler en yüksek araştırma düzeyini temsil etmektedir (Chang ve Katrichis, 2016; Hall, 2011; Nord ve Nord, 1995). Ayrıca akademisyenler ve uygulayıcılar bilgi edinmek ve yeni bulguları yaymak için en çok bilimsel dergilere başvurduğundan teknik notlar, bildirimler, tezler, kitaplar vb. yayınlar bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Genellikle literatürde görüldüğü üzere uluslararası yayın incelemeleri öncülük eden dergiler üzerinden yapılmakta; en çok atıf alan makalelerin, dergilerin ve kurumların alana katkısı belirlenmektedir (Doğan ve Sökmen, 2021; Fong, Law, Tang ve Yap, 2016; Mulet-Forteza, Genovart-Balaguer, Mauleon-Mendez ve Merigo, 2018; Nunkoo, Smith ve Ramkissoon, 2013; Okumuş, Köseoğlu ve Ma, 2018; Sop, 2020; Sun, Law ve Zang, 2020 vb.) Türkiye’de ulusal düzeyde yayınlarda ise ULAKBİM TR Dizin’de taranan dergiler öncülük olarak nitelendirilebilir (Çiftçi, 2021). Buna dayanarak araştırma kapsamı ULAKBİM TR Dizin veri tabanında taranan turizm dergileri ile sınırlandırılmış ve ilgili dergilerdeki makaleler teori kullanımı bağlamında incelenmiştir.

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda veriler ikincil kaynaklardan yararlanılarak elde edilmiş ve nitel bir araştırma yürütülmüştür. Dolayısıyla ikincil veri kullanımı, araştırmanın tekniği ve kapsamı göz önüne alındığında bu araştırma “etik kurul izni gerektiren araştırmalar” kapsamına girmektedir.

Araştırma kapsamında 2016 ve 2020 yılları arasında *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi (JOMAT)*, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi (GTAD)*, *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel (JOGHAT)*, *Journal of Tourism Leisure and Hospitality (TOLEHO)*, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies (JOTAGS)*, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi (SOİD)*, *Turizm Araştırmaları Dergisi (TOURAJ)* ve *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi (TUTAD)* dergilerinde yayınlanan araştırma makaleleri incelenmiştir. İlk aşamada ilgili dergilerde 2016-2020 yılları arasında yayınlanan yaklaşık 1792 araştırma makalesi olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında Türkçe veya İngilizce dilinde hazırlanmış makaleler bulunduğundan

her bir makale metni yazım diline bağlı olarak “teori, teorik, kuram, kuramsal, theory, theoretical, theoretical background” kelimeleri bağlamında taranmış, diğer bir deyişle ön bir içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu aşama sonrasında içerisinde ilgili anahtar kelime/kelimeler bulunduğu tespit edilen makaleler yeniden detaylı biçimde incelenerek teorik/kuramsal çerçeve başlığı altında sadece kavram açıklamasına yer verme, genel kabul görmüş modelleri teori olarak telaffuz etme (Sutton ve Staw, 1995), teorik katkı başlığına sahip ancak başlık altında herhangi bir teoriye yer vermeme ve benzeri teori kullanım yanlışları içerenler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Böylelikle yanlış içeren araştırma makalelerinin ölçüm ve değerlendirmeyi etkilemesi ihtimali en aza indirilmiştir.

Neticede ilgili dergilerde yayınlanan ve bir teoriye/teorilere dayalı gerçekleştirilmiş 171 makale olduğu tespit edilmiştir. Makaleler literatürdeki içerik analizi, bibliyometrik analiz, sistematik literatür taraması ve benzer yaklaşımlara sahip araştırmalarda da sıklıkla yer verilen (Barrios vd.2008; Chang ve Katrichis, 2016; Mulet-Forteza vd., 2018; Okumuş, Köseoğlu ve Ma, 2018; Özel ve Kozak, 2012; Tang, 2014; Ülker-Demirel ve Çiftçi, 2020 vb.) parametrelerden hareketle belirlenen yayın yılı, yayın dili, araştırma türü, yazar sayısı, yazarların kurumlar arası işbirliği durumu, katkı sağlayan ülkeler, araştırma alanı ve yararlanılan teoriler parametreleri bağlamında incelenmiştir.

3.1. Bulgular

Makaleler ilk olarak yayın yılı bakımından incelenmiştir ve bulgulara Tablo1’ de yer verilmiştir. Buna göre herhangi bir teorik altyapıya sahip makalelerin yıllara ve dergilere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Makalelerde Teori Kullanımının Yıllara ve Dergilere Göre Dağılımı

Dergi Adı	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam	Yüzdelerik Dağılım (%)
AHTR	4	-	3	3	4	14	8,2
ANATOLIA	1	3	3	5	5	17	9,94
GTAD	-	-	4	-	-	4	2,32
JOMAT	-	-	1	-	5	6	3,5
JOGHAT	-	-	-	1	-	1	0,58
JOTAGS	3	8	17	20	17	65	38,01
SOİD	2	2	2	7	-	13	7,6
TOURAJ	2	-	5	10	5	22	12,9
TUTAD	-	1	-	4	21	26	15,20
TOLEHO	-	-	-	1	2	3	1,75
Toplam	12	14	35	51	59	171	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere 2018 yılı itibariyle teoriye dayalı araştırmalarda genel bir artış söz konusudur. Bununla birlikte en fazla teorik temele sahip makale yayınlayan dergiler ise JOTAGS, TUTAD ve TOURAJ’dır. Ancak bu bulgunun söz konusu dergilerin yayınlanma sıklığı ve bir sayıda yayınlanan makale sayısı gibi faktörlerden etkilenmiş olabileceğini göz önünde bulundurmak gereklidir.

Araştırma kapsamında incelenen 171 makalenin 135’i (%78,94) Türkçe; 36’sı (%21, 05) İngilizce dilinde yazılmıştır. Ayrıca ilgili makaleler araştırma türü bakımından incelendiğinde 162 (%94,73)’sinin ampirik türde, 9 (%5,26)’unun kavramsal türde olduğu tespit edilmiştir. “Yazar sayısı” na yönelik bulgulara ise Tablo 2’de yer verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere teorik temelli makalelerin büyük çoğunluğu tek ve iki araştırmacının katkısıyla hazırlanmıştır. Üç ve üzeri yazar ile gerçekleştirilmiş araştırmalar ise azınlıktadır.

Tablo 2. Makalelerin Katkı Sağlayan Yazar Sayısına Göre Dağılımı

Tek Yazarlı		İki Yazarlı		Üç Yazarlı		Dört ve Üzeri Yazarlı		Toplam	
Makale Sayısı	%	Makale Sayısı	%	Makale Sayısı	%	Makale Sayısı	%	Makale Sayısı	%
50	29,23	88	51,46	25	14,61	8	4,7	171	100

*Birden fazla makaleye katkı sağlayan yazarlar göz ardı edilmiştir.

Çalışmanın bir diğer parametresi olan kurumsal işbirliği durumuna göre makalelerin dağılımı Tablo 3'teki gibidir. Yazarların aynı kurumdan olması durumu, "kurumsal işbirliği yok"; yazarların aynı ülkede yer alan farklı kurumlardan olması durumu, "ulusal işbirliği" ve yazarların farklı ülkelerde yer alan farklı kurumlardan olması durumu ise "uluslararası işbirliği" biçiminde betimlenmiştir.

Tablo 3. Makalelerin Kurumsal İşbirliği Durumuna Göre Dağılımı

Kurumsal İşbirliği Yok		Ulusal İşbirliği		Uluslararası İşbirliği		Toplam	
Makale Sayısı	%	Makale Sayısı	%	Makale Sayısı	%	Makale Sayısı	%
53	43,80	62	51,23	6	4,95	121	100

*Tek yazarlı 50 makale, kurumsal işbirliği bağlamında incelemeye dâhil edilmemiştir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, teorik temelli makaleler çoğunlukla ulusal akademi kapsamındaki farklı kurumlarda görev yapan araştırmacıların işbirliği ile hazırlanmıştır. Aynı kurumda çalışan araştırmacıların işbirliği de dikkat çekici bir düzeydedir. Ayrıca tek yazar katkısıyla gerçekleştirilmiş ve kurumsal iş birliği incelemesine dahil edilmeyen araştırma sayısının da hatırı sayılır miktarda olduğu görülmektedir. Öte yandan, araştırmalardaki uluslararası işbirliği ise oldukça düşük düzeydedir.

Makaleler yazarların katkı sağladığı ülkeler bakımından incelendiğinde 171 makaleye Türkiye ve 9 farklı ülkeden toplam 335 yazarın katkı sağladığı (birden fazla makaleye katkı sağlayan yazarlar göz ardı edilmiştir) tespit edilmiştir. Bulgular Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. Yazarların Katkı Sağladıkları Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke Adı	Katkı Sağlayan Yazar Sayısı	Ülkelerin Yüzdelerik Dağılımı (%)
Türkiye	307	91,64
ABD	9	8,36
Uganda	5	
Brezilya	3	
Çin	2	
Kırgızistan	2	
Endonezya	2	
Tayvan	2	
Kanada	1	
Meksika	1	
Almanya	1	
Toplam	335	100

Araştırmanın kapsamı ulusal turizm dergileri olduğundan Tablo 4'teki bulgular şaşırtıcı değildir. Öte yandan, yaklaşık %9'luk görece düşük bir oranda da olsa ULAKBİM TR Dizin listesinde yer alan dergilere farklı ülkelerdeki yazarların teorik temelli araştırmalarla katkı sağlıyor olması dikkat çekici bir bulgudur.

Son olarak araştırmanın temel amacı doğrultusunda teorik bir altyapıya sahip olduğu tespit edilen 171 makale "yararlanılan teoriler" parametresi bağlamında incelenmiştir. Teori kullanıma durumuna

ilişkin incelemede turizm araştırmalarında hangi teorilerin kullanıldığı, bu teorilerin kullanılma sıklıkları ve araştırma alanlarının neler olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda yapılan frekans analizi Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. Turizm Araştırmalarında Kullanılan Teoriler

Teoriler ve Araştırma Alanları	Frekans	Yüzdelerik Dağılım (%)	Teoriler ve Araştırma Alanları	Frekans	Yüzdelerik Dağılım (%)
Sosyal Değişim Teorisi (Social Exchange Theory)-Sosyoloji, Yönetim, Örgütsel Davranış	19	11,11	Adalet Teorisi (Justice Theory)- Örgütsel Davranış, Tüketici/Turist Davranışı, Yönetim	6	3,50
Planlı Davranış Teorisi (Theory of Planned Behavior)- Tüketici/Turist Davranışı, Pazarlama, Gastronomi	18	10,52	Sosyal Bilişsel Teori (Social Cognitive Theory)- Yönetim/Organizasyon, Psikoloji	6	3,50
Liderlik Teorileri- Yönetim, Örgütsel Davranış, Rekreasyon	10	5,84	Bağlanma Teorisi (Attachment Theory)- Sosyoloji, Sosyal Psikoloji, Eğitim, Yönetim	5	2,92
Kişilik Teorileri- Tüketici/Turist Davranışı, Rehberlik, Gastronomi	8	4,67	Lider-Üye Etkileşimi Teorisi- Yönetim, Örgütsel Davranış, Liderlik	5	2,92
Eşitlik Teorisi (Equity Theory)-Yönetim, Örgütsel Davranış, Psikoloji	7	4,09	Paydaş Teorisi (Stakeholder Theory)- Yönetim, Pazarlama, Sosyoloji	4	2,33
Sosyal Kimlik Teorisi (Social Identity Theory)- Örgütsel Davranış, Sosyal Psikoloji, Yönetim	7	4,09	Öğrenme Teorileri- Rehberlik, Eğitim, Yönetim	4	2,33
Uyum Teorisi (Adaptation Theory)- Örgütsel Davranış, Tüketici/Turist Davranışı, Sosyal Psikoloji	7	4,09	Kuşak Teorisi (Theory of Generations)- Tüketici/Turist Davranışı, Pazarlama, Gastronomi	4	2,33

Atıf Teorisi (Attribution Theory)-Yönetim, Pazarlama, Rekreasyon	6	3,50	Gerekçeli Eylem Teorisi (Theory of Reasoned Action)-Gastronomi, Rekreasyon, İşletmecilik	3	1,75
Kaynak Teorisi (Resource Theory)-Örgütsel Davranış, Yönetim, Sosyal Psikoloji	6	3,50	Aylak Sınıfın Teorisi (Veblen's Theory of Leisure Class)-Tüketici Davranışı, Sosyoloji, Gastronomi	3	1,75
Motivasyon Teorileri -Örgütsel Davranış, Yönetim, Rekreasyon	6	3,50	Beklenti Teorisi (Prospect Theory)- Sosyoloji, Yönetim, Rekreasyon	3	1,75

*: Üç ve daha az kez kullanılan diğer teorilere tabloda yer verilmemiştir. **: Makalelerin bazılarında birden çok teori birlikte kullanılmıştır. ***: Toplam Makale Sayısı, N= 171

Tablo 5'ten anlaşıldığı üzere Sosyal Değişim Teorisi ve Planlı Davranış Teorisi ulusal turizm araştırmalarında en fazla benimsenen teorilerdir. Tabloda yer alan teorilerle birlikte, üç kez ve daha az sıklıkta kullanılmış olan yaklaşık 40 farklı teori daha olduğu tespit edilmiştir. Bu teorilerden bazıları Öz Yeterlilik Teorisi (Self Efficacy Theory), Rol Teorisi, Akış Teorisi (Flow Theory), İtme Çekme Teorisi (Push-Pull Theory), Kaos Teorisi ve Duygusal Olaylar Teorisi'dir. Bu teorilerin kullanıldığı makalelerin araştırma alanlarının da Tablo 5'de yer verilen alanlarla paralellik gösterdiği ve psikoloji, sosyal psikoloji, turist/tüketici davranışı ve benzeri alanlarda gerçekleştirildiği görülmüştür.

4. Sonuç ve Öneriler

Teorinin önemi, araştırmaların niteliğine olan katkıları ve uluslararası nitelikli bilimsel dergilerde (SSCI) yayınlanan makalelerin yaygın biçimde güçlü teorik temellere sahip olması ulusal turizm araştırmalarında teori kullanımının incelenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu keşifsel araştırma kapsamında ulusal turizm araştırmalarında teori kullanım düzeyi ve yararlanılan teorilerin neler olduğu incelenmiştir. Araştırmalara temel oluşturan teorilerin son beş yıl içindeki durumuna ayna tutulmuş ve alandaki araştırmacılara yol gösterebilecek çıkarımlar elde edilmiştir. Buna göre 2016 ve 2020 yılları arasında ULAKBİM TR Dizin veri tabanında turizm alanında yayın yapan bilimsel dergilerde yayınlanan ve herhangi bir teorik altyapıya sahip olduğu tespit edilen toplam 171 makale yayın yılı, yayın dili, araştırma türü, yazar sayısı, yazarların kurumlar arası iş birliği durumu, katkı sağlayan ülkeler, araştırma alanı ve yararlanılan teoriler bağlamında incelenmiştir.

Son beş yılda AHTR, ANATOLIA, GTAD, JOGHAT, JOMAT, JOTAGS, SOİD, TOLEHO, TOURAJ ve TUTAD dergilerinde toplam yayınlanan makale sayısı içerisinde teorik bir temeli olan araştırmaların azınlıkta oluşundan hareketle ulusal turizm araştırmalarında teori kullanımının oldukça düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Araştırmalarda teori kullanımının önemi (Booth ve ark., 2016; Joireman ve Van Lange, 2015; Shoemaker vd., 2004; Yıldırım, 2008) göz önüne alındığında daha fazla teorik temelli araştırma yapılmasının alanın gelişimi, nitelikli bilgi birikimi ve nitelikli yayınların artması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Teori kullanımının yıllara göre dağılımına yönelik bulgulara dayanarak 2018 yılından itibaren ulusal turizm araştırmalarında teori bilincinin gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür. Teorinin yayının niteliğine olan olumlu katkısı düşünüldüğünde son yıllarda araştırmaların niteliğinde iyileşme yönünde bir ilerleme olduğu çıkarsanabilir. Dergiler bağlamında değerlendirmek gerekirse JOTAGS, TOURAJ ve

TUTAD'ın en fazla teoriye dayalı araştırma makalesi yayınlayan dergiler olduğu tespit edilmiştir. Burada pek tabii ilgili dergilerin yayınlanma sıklığı ve bir sayıda yayınlanan makale sayısı da belirleyici olmaktadır. Ancak çalışma kapsamındaki 10 bilimsel dergiden elde edilen bulgular göz önüne alındığında diğer dergilerde teori kullanım eğiliminin daha az olduğu dikkat çekmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere, bu araştırmanın kapsamına son beş yılda turizm, seyahat, konaklama ve gastronomi alanlarında yayın yapan dergiler dâhil edilmiştir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda yıl, dergi ve araştırma alanı kapsamı genişletilerek daha geniş kapsamlı ve de alanlar arası karşılaştırma imkânı sağlayabilecek bulgular elde edilebilir.

Makaleler yazar sayısı bakımından incelendiğinde çoğunlukla tek yazar ve iki yazarlı olarak hazırlandığı görülmüştür. Öte yandan, üç ve daha fazla yazarın katkı sağladığı makale sayısının ise azınlıkta olduğunu söylemek mümkündür. Farklı disiplinlerden çoklu yazar katkısı bakış açılarının genişletmesi, farklı disiplinlerdeki teorilerin turizm alanında kullanılması bakımından zenginlik sağlayabilir. Bu bağlamda gelecekteki araştırmalarda, makalelere katkı sağlayan yazarların uzmanlık alanları ve araştırmalarda yararlanılan teorilerin hangi disipline ait teoriler olduğu temelinde bir değerlendirme yapılarak katkı sağlanabilir.

Yazarlar arasındaki kurumsal iş birliği durumu açısından ise araştırmaların çoğunlukla ulusal işbirliği ve aynı kurumdaki araştırmacıların işbirliği ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca herhangi bir işbirliği durumuna dâhil edilmeyen tek yazarlı makalelerin de azımsanmayacak kadar çok olduğu dikkat çekmektedir. Öte yandan, yazarlar arasındaki uluslararası işbirliği ise düşük düzeydedir. Araştırmalarda uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesi hem yayınların niteliğini hem de dergilerin tanınırlığını arttırmaya yönelik faydalı olacaktır. Her ne kadar ULAKBİM TR Dizin veri tabanında yer alan ulusal turizm araştırmaları bu çalışmanın kapsamını oluştursa da farklı ülkelerdeki araştırmacıların ilgili dergilere katkı sağladığı bilindiğinden teori kullanımını ülkeler açısından da değerlendirmek faydalı olacaktır. Buna göre beklendiği üzere yazarların büyük bir çoğunluğu Türkiye'den katkı sağlamışlardır. Ayrıca ABD, Uganda, Brezilya, Çin, Kırgızistan, Tayvan, Meksika, Almanya, Kanada gibi farklı ülkelerdeki yazarların da teorik temelli araştırmalarla alana katkı sağladıkları görülmektedir. Gelecek çalışmalarda, kullanan teoriler, yazarlar ve kurumlar arasındaki bağların yapılarını ortaya koyacak bir sosyal ağ analizi çalışmasıyla yazarlar arasındaki etkileşim ele alınabilir.

Turizm araştırmacıları arasında metodolojik konular, araştırma yönelimleri ve turizm araştırmalarına en uygun yaklaşımlar hakkında yıllardır süregelen önemli tartışmalar vardır (Echtner ve Jamal, 1997; Goeldner ve Ritchie, 2006; Jafari, 2003; Veal, 1997; Tribe, 1997 vb.). Bilindiği üzere turizm doğası gereği turistler, işletmeler, yerel toplumlar, yerel yönetimler, fiziksel çevre ve ulusal üretim gibi çok sayıda bileşenden oluşmaktadır (Tribe, 1997). Turizm disiplini ve turizmin bilimselliği üzerine yapılan tartışmalarda genellikle turizmin disiplinlerarası bir yapıya sahip olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla turizm sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, antropoloji, coğrafya, ekonomi, yönetim bilimleri gibi çok sayıda bilim dalı ve disiplinle yoğun ilişki içindedir (Kozak, Kozak ve Kozak, 2008; Tribe, 1997). Bu araştırmanın bulguları da turizmin disiplinlerarası özellikte olduğunu destekler niteliktedir. Bulgulara göre ulusal turizm araştırmalarında yaygın biçimde kullanılan teoriler olan Sosyal Değişim Teorisi (Blau, 1964; Homans, 1958), Planlı Davranış Teorisi (Ajzen, 1991), Gereççeli Eylem Teorisi (Fishbein ve Ajzen, 1977), Liderlik Teorileri (Bass, 1990; McGregor, 1960), Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel ve Turner, 1979), Lider-Üye Etkileşimi Teorisi (Dansereau, Graen ve Haga, 1975), Eşitlik Teorisi (Adams, 1995), Paydaş Teorisi (Freeman, 1984), Atf Teorisi (Weiner, 1985) ve diğerlerinin psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, yönetim bilimleri, ekonomi gibi pek çok farklı bilim temelinde geliştirildiği görülmektedir. Buna paralel olarak araştırma kapsamındaki makalelerin araştırma konularının örgütsel davranış, yönetim, pazarlama, tüketici/turist davranışı, sosyoloji, sosyal psikoloji, rekreasyon ve gastronomi alanlarında çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Gelecekteki araştırmalarda teoriler ya da araştırma alanları temelinde bibliyometri, sistematik derleme ya da içerik analizi gibi yöntemlerle

teorilerin turizm araştırmalarındaki seyri ortaya konulabilir. Örneğin, Sop (2020) turizm araştırmalarında Öz Uyum Teorisi'ni sistematik literatür taraması yaklaşımıyla inceleyerek alanda teorinin kullanımına ayna tutmuş ve gelecekteki çalışmalar için yol haritası niteliğinde bulgular ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Doğan ve Sökmen (2021) turizm araştırmalarında yaygın biçimde kullanılan Sosyal Değişim Teorisi'nin son çeyrek yüzyıldaki kullanımını, teoriyle birlikte kullanılan tamamlayıcı teorileri ve Sosyal Değişim Teorisi'yle ilişkili kavramları ele alarak teorinin turizm araştırmalarındaki gelişimini incelemişlerdir. Tang (2014) ise daha kapsamlı bir yaklaşımla sosyal psikoloji temelinde geliştirilen teorilerin turizm ve konaklama çalışmalarındaki uygulamalarını incelemiştir. Öte yandan, Chang ve Katrichis (2016) turizm işletmeciliği alanı özelinde bir literatür incelemesi yaparak ilgili alandaki araştırmaların seyrini ve araştırılan kavramlara yönelik kapsamlı bulgular sunmuşlardır. Benzer şekilde Çiftçi (2021), ulusal turizm dergilerindeki gastronomi konulu araştırmaları sistematik bir yaklaşımla inceleyerek alandaki araştırmaların ne yönde ilerlediğini ortaya koymuştur. Geçmişte yapılan araştırmalardan hareketle ve bu araştırma neticesinde elde edilen bulgulara dayanarak alanda yaygın olarak kullanılan diğer teoriler için de benzer araştırmalar yapılabilir. Çünkü geçmişte yapılan araştırmaların gözden geçirilmesi, tüm akademik araştırma alanlarında önemli bir çabadır (Webster ve Watson, 2002). Mevcut literatürün etkili bir şekilde incelenerek alandaki gelişmelerin sunulduğu, potansiyel araştırma konularının ortaya çıkarıldığı çalışmalar, ilgili alandaki bilgi bütünlüğüne toplu bakış sağlamakta, alanın yapısını ve sınırlarını ortaya koyarak o alana özgü bilginin ilerleyişine, alandaki bilgi birikiminin iyileştirilmesini katkı sağlamaktadırlar (Goldman, 1979; Hart, 1998; Reid ve Andereck, 1989; Wells ve Picou, 1981). Bu bakımdan bu araştırmanın bulguları, ulusal turizm alanında teori kullanımını ve yaygın olarak kullanılan teorileri ortaya koyduğundan araştırmacılara farkındalık sağlaması bakımından oldukça önemlidir.

Turizm araştırmalarında teori kullanımıyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer husus "teori" teriminin kullanımıyla ilgili yanılgılardır. Sutton ve Staw (1995)'un "What theory is not?" isimli makalelerinde vurguladıkları söz konusu yanılgılar turizm alanındaki araştırmalarda da dikkat çekmektedir. şöyle ki, araştırmanın ilk aşaması olan ve ilgili anahtar kelimelere göre yapılan taramalar neticesinde, çok sayıda makale içerisinde *teorik çerçeve/kuramsal çerçeve*, *teorik katkı* başlıkları veya ifadeleri yer almasına karşın detaylı incelemeler sonrasında teoriye dayalı gerçekteştirilmedikleri tespit edilerek araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmalarda "literatür taraması" nın teorik ya da kuramsal çerçeve olarak ifade edilmesi ve teorik/kuramsal çerçeve başlığı altında yalnızca geçmişte yapılan araştırmaların birbirleriyle bağlantı dahi kurulmadan peş peşe sıralanması yaygın bir yanılgıdır. Oysa, bir araştırmanın "teorik çerçeve" kısmında literatürdeki araştırmaları sıralamaktansa bu kaynaklarda yer alan kavramların ve nedensel tartışmaların test edilen ya da geliştirilen teoriyle olan ilişkisine yer verilmesi gereklidir (Sutton ve Staw, 1995). Kavram, değişken ve teori terimlerinin sıklıkla birbirleri yerine kullanılması üzerinde durulması gereken bir diğer yanılgıdır. Araştırma kapsamı dışında bırakılan makalelerde teorik çerçeve başlığı altında sadece kavramların ya da değişkenlerin betimlenmiş olması dikkat çekmiştir. Bir araştırma modelinde yer alan değişkenlerin ya da yapıların listesi bir teorinin önemli parçaları ve teorinin destekleyicileridir. Ancak, bir teori değişkenlerin ve yapıların neden bir araya geldiğini ve neden ilişkili olduklarını açıklamak zorundadır (Weick, 1989). Literatürde genel kabul görmüş bazı modellerin ya da şemaların teori olarak telaffuz edilmesi bir diğer yanılgıdır. şema, grafik ya da modeller araştırmaların değerli bir parçası olarak değişkenlerin, kavramların arasındaki ilişkileri yansıtmada ne kadar değerli olursa olsunlar nadiren tek başlarına bir teori oluştururlar. Onları tek başlarına kullanmaktan ziyade teoriyi destekleyici bir araç olarak düşünmek gereklidir (Sutton ve Staw,1995). Whetten (1989), kutucukların, elipslerin ve oklarla tasarlanmış şekillerin örüntüleri, nedensel bağlantıları bir düzen içinde tanımlamada fayda sağlayabileceğini ancak bu şekillerin nadiren önerilen ilişkilerin neden gözlemlendiğini açıkladığını, sözel açıklamaların her zaman gerekli olduğunu ve şekille resmedilen ilişkilerin ardında yatan mantığın sözlere dökülerek ilişkilerin mantıksal arka planının açıklanması gerekliliğini vurgulamıştır. Gelecekteki

araştırmalarda benzer yanılırlara düşmemek için araştırmacıların teorisinin ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili ayırıma hâkim olmaları faydalı olacaktır. Ayrıca teori kullanımıyla ilgili yanılırlar başlı başına bir araştırma konusu olarak ele alınabilir ve araştırmalardaki yanılırlar kapsamlı biçimde incelenebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekli değildir. Araştırmanın verileri ULAKBİM TR Dizin veri tabanındaki ikincil kaynaklardan yararlanılarak elde edilmiştir.

Destek Beyanı

Bu çalışmanın finansmanı yoktur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Adams, J. S. (1965). Inequity in social exchange. In *Advances in experimental social psychology*, Vol. 2 (Academic Press), 267-299.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organization Behaviour and Human Decision Process*, 50, 179-211.
- Bacharach, S.B. (1989). Organizational theories: some criteria for evaluation. *Academy of Management Review*, 14(4), 496-515.
- Bailey, K. D. (1982). *Methods of Social Research*. New York: Free Press.
- Barrios, M., Borrego, A., Vilaginés, A., Ollé, C., ve Somoza, M. (2008). A bibliometric study of psychological research on tourism. *Scientometrics*, 77(3), 453-467.
- Bass, B. M. (1990). From Transactional to Transformational Leadership: Learning to Share The Vision. *Organizational Dynamics*, 18(3), 19-31.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange, and Power in Social Life*. New York: John Wiley & Sons.
- Booth, W. C., Colomb, G. G., Williams, J. M., Bizup, J. ve FitzGerald, W.T. (2016). *The craft of research*. Chicago: University of Chicago press.
- Chang, W. J., ve Katrichis, J. M. (2016). A Literature Review of Tourism Management (1990–2013): A Content Analysis Perspective. *Current Issues in Tourism*, 19 (8), 791-823.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. CA: Sage Publications.
- Çiftçi, E. Z. (2021). Türk Turizm Dergilerinde Gastronomi: Gastronomi Çalışmaları Nereye Gidiyor?. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 642-659.
- Dansereau Jr, F., Graen, G., ve Haga, W. J. (1975). A vertical dyad linkage approach to leadership within formal organizations: A longitudinal investigation of the role making process. *Organizational behavior and human performance*, 13(1), 46-78.
- DeVellis, R. F. (2017). *Scale development: Theory and applications* (Vol. 26). CA: Sage publications.
- Doğan, M., ve Sökmen, S. (2021). Turizm Araştırmalarında Sosyal Değişim Teorisi'nin Çeyrek Yüzyılı. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1220-1237.
- Echtner, C. M., ve Jamal, T. B. (1997). The disciplinary dilemma of tourism studies. *Annals of tourism research*, 24(4), 868-883.
- Erdoğan, Z. ve Doğan, S. (2018). Sosyal Bilim Olarak Pazarlama, (Ed.) Z. Erdoğan: *Bilim Olarak Pazarlama* içinde (ss. 1-20), İstanbul: Beta.
- Fishbein, M. and Ajzen, I. (1977). *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fong, L. H. N., Law, R., Tang, C. M. F., ve Yap, M. H. T. (2016). Experimental research in hospitality and tourism: A critical review. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(2), 246-266.
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. ABD: Pitman Publishing.
- Goeldner, C. ve Ritchie, B. (2006). *Tourism, Principles, Practices, Philosophies*. New Jersey: John Wiley&Sons.

- Goldman, A. (1979). Publishing Activity in Marketing as an Indicator of Its Structure and Disciplinary Boundaries. *Journal of Marketing Research*, 16(4), 485-494.
- Hall, C. M. (2011). Publish and perish? Bibliometric Analysis, Journal Ranking and the Assessment of Research Quality in Tourism. *Tourism Management*, 32(1), 16-27.
- Hart, C. (1998). *Doing a Literature Review: Releasing the Social Science Research Imagination*. London:Sage.
- Homans, G. C. (1958). Social Behavior as Exchange, *American Journal of Sociology*, 63, 597-606.
- Honderich, T. (1994). *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Hunt, S. D. (1983). *Marketing Theory: The Philosophy of Marketing Science*. IL, Irwin: Homewood.
- Jafari, J. (1989). *Structure of Tourism*. In *Tourism Marketing and Management Hand- book*, Stephen F. Witt and Loubloutinho, (eds.), pp. 437-442. London: Prentice Hall.
- Jafari, J. (2003). *Encyclopedia of Tourism*. USA: Routledge.
- Joireman, J., ve Van Lange, P. A. (2015). *How to publish high-quality research*. USA: American Psychological Association.
- Kaplan, A. (1964). *The Conduct of Inquiry*. New York: Harper & Row.
- Kozak, N., Kozak, M. ve Kozak, M. (2008). *Genel Turizm: İlkeler- Kavramlar*. Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, Ankara: Detay.
- Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolution*. Chicago: University of Chicago Press.
- McGregor, D. (1960). Theory X and theory Y. *Organization theory*, 358(374), 5.
- Merton, R.K. (1967). *On Theoretical Sociology*. New York: Free Press.
- Mulet-Forteza, C., Genovart-Balaguer, J., Mauleon-Mendez, E., ve Merigó, J. M. (2019). Bibliometric research in the tourism, leisure and hospitality fields. *Journal of Business Research*, 101, 819-827.
- Nord, J. H. ve Nord, G. D. (1995). MIS Research: Journal Status and Analysis, *Information Management*, 29 (1), 29-42.
- Nunkoo, R., Smith, S. L. ve Ramkissoon, H. (2013). Residents' Attitudes to Tourism: A Longitudinal Study of 140 Articles from 1984 to 2010, *Journal of Sustainable Tourism*, 21(1), 5-25.
- Okumus, B., Koseoglu, M. A., ve Ma, F. (2018). Food and gastronomy research in tourism and hospitality: A bibliometric analysis. *International Journal of Hospitality Management*, 73, 64-74.
- Özel, Ç. H., ve Kozak, N. (2012). Turizm pazarlaması alanının bibliyometrik profili (2000-2010) ve bir atıf analizi çalışması. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 715-733.
- Platt, J.R. (1962). *The excitement of science*. Boston: Houghton, Mifflin.
- Popper, K. R. (1963). Science as falsification. *Conjectures and refutations*, 1(1963), 33-39.
- Reid, L.R. ve Andereck, K.L. (1989). Statistical Analyses Use in Tourism Research, *Journal of Travel Research*, 28, 21-24.
- Shoemaker, P. J., Tankard Jr, J. W. ve Lasorsa, D. L. (2004). *How to Build Social Science Theories*, CA: Sage Publications.
- Sop, S. (2020). Self-congruity theory in tourism research: A systematic review and future research directions. *European Journal of Tourism Research*, 26, 2604-2604.

- Strauss, A., ve Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research techniques*. CA: Sage Publications.
- Suddaby, R. (2010). Construct clarity in theories of management and organization. *Academy of Management Review*, 35(5), 346-57.
- Sun, S., Law, R., ve Zhang, M. (2020). An updated review of tourism-related experimental design articles. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 25(7), 710-720.
- Sutton, R. I., ve Staw, B. M. (1995). What theory is not. *Administrative science quarterly*, 40(3), 371-384.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Inter-Group Conflict, (Editörler) W. G. Austin and S. Worchel: The Social Psychology of Inter-Group Relations içinde (ss. 33-47) Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Tang, L. R. (2014). The Application of Social Psychology Theories and Concepts in Hospitality and Tourism Studies: A Review and Research Agenda. *International Journal of Hospitality Management*, 36, 188-196.
- Tribe, J. (1997). The Indiscipline of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 24(3), 638-657.
- Ülker-Demirel, E., ve Ciftci, G. (2020). A systematic literature review of the theory of planned behavior in tourism, leisure and hospitality management research. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 209-219.
- Van der Merwe, R., Berthon, P., Pitt, L., ve Barnes, B. (2007). Analysing theory networks: identifying the pivotal theories in marketing and their characteristics. *Journal of Marketing Management*, 23(3-4), 181-206.
- Veal, A.J. (1997). *Research Methods for Leisure and Tourism: a Practical Guide*. UK: Financial Times Pitman Publishing.
- Webster, J. ve Watson, R. T. (2002). Analyzing the Past to Prepare for the Future: Writing a Literature Review, *MIS Quarterly*, 26 (2), 13-23.
- Weick, K.E. (1989). Theory construction as disciplined imagination. *Academy of Management Review*, 14(4), 516-31.
- Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92(4), 548-573.
- Wells, R. ve Picou, J. (1981). *American Sociology: Theoretical and Methodological Structure*. Washington, DC: University Press of America.
- Whetten, D. (1989). What constitutes a theoretical contribution?. *Academy of Management Review*, 14(4) 490-495.
- Xiao, H. ve Smith, S. L. (2006). The making of tourism research: Insights from a social sciences journal. *Annals of Tourism Research*, 33(2), 490-507.
- Yener, S. (2018). Sosyal bilimlerde kuramın rolü. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 102-113.
- Yıldırım, C. (2008). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.